FORMAREA CUVINTELOR ÎN DIALECTUL ISTROROMÂN

VASILE FRĂȚILĂ

Istroromâna posedă foarte puține mijloace interne (sufixe, prefixe, inclusiv compunerea) cu ajutorul cărora să formeze cuvinte noi. Cauza o constituie „pe de o parte, necesitatea redusă de cuvinte noi într-un mediu cu un număr foarte mic de vorbitori, iar pe de altă parte, posibilitatea care există la populația bilingvă de a împrumuta din cea de-a doua limbă cuvântul necesar pentru o noțiune" (Kovačec 1971: 162)[1].

Situația de mai sus este ilustrată, așa cum arată Puşcariu 1926: 206, şi prin faptul că lipsesc cu desăvârşire adjectivele şi substantivele verbale în *-tor* (*-sor*), abstractele verbale în *-tură* (*-sură*), adjectivele în *-os* şi *-esc*, precum şi femininele în *-easă* sau adverbele în *-eşte*. De multe ori, în locul unor derivate cunoscute de dacoromână, istroromânii recurg la perifraze: astfel în loc de 'ierbos' şi de 'spinos' ei spun *pl'ir de i̯ârbę* (Suşnievița), respectiv *âre spire* (Jeiăn), în loc de 'a sângera' se întrebuințează perifrazele: *sănze trlę* sau *sănze trlę afâra*, în loc de 'a pescui' spun *loví ribe*.

Şi după Bărdăşan 2009: 510–511: „Formele lingvistice dezvoltate în interiorul dialectului istroromân de la baze lexicale latineşti prin derivare, compunere sau schimbarea valorii gramaticale sunt reduse din punct de vedere cantitativ. Productivitatea resurselor lingvistice proprii este slabă şi limitată, aspect ce justifică imposibilitatea de întărire şi îmbogățire a fondului lexical vechi prin elemente noi dezvoltate de la cele latineşti".

1. DERIVAREA CU SUFIXE

1.1. Sufixele substantivale

-AR (< lat. *-arius*, sl. *-arĭ*) este moştenit în *ko̯rburâr* (< lat. *carbonarius*), *pecurâr* 'cioban' (< lat. *pecorarius*), *gl'indâr* 'ghindar, stejar' (< lat. *glandarius*), *furnigâr* 'furnicar, muşuroi' (< lat. *formigarium* – PEW 683; CDDE 699).

[1] În ceea ce priveşte istroromâna, limba de împrumut a fost şi este în continuare croata, iar într-o anumită perioadă, italiana (în special dialectul venețian), mai ales pentru graiurile de sud.

FD, XXX, Bucureşti, 2011, p. 5–20

BDD-A15304 © 2011 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.75 (2026-11-03 06:02:53 UTC)

Format cu siguranţă în interiorul istroromânei este *peducľår* ‘păduchios’ < ir. *peducľu* (< lat. *peduculus*) + suf. *-år*, înregistat din Jeiăn de Puşcariu 1926: 208, de ALR II MN [6810] *păduchios*: *peducľåru ali pac uşivăţ* şi de Kovačec 1998: 144: *peducľår, -u*, s. m., glosat ‘ušlivac’, adică ‘păduchios, plin de păduchi’[2]. Termenul istroromân are sens peiorativ-glumeţ (cf. dr. ştrengar, hoinar), corespunzând germ. „Lausbub” (< *Laus* ‘păduche’ + *Bub* ‘băiat, ştrengar’) (Puşcariu 1926: 208) şi *muntar* ‘putinei’ (Sârbu–Frăţilă 1998: 231), provenit din ir. **untår* ‘putinei’ < *unt* + *-år* (cf. dr., prin Moldova, *untar* ‘putinei’; reg. *untăriţă* ‘idem’), influenţat de cr. *maslo* ‘unt’.

Format pe teren istroromân pare a fi *i̯erbår* ‘vânzător de plante medicinale’ < *i̯årba / i̯årbę* (< lat. *herba*) + *-ar*, înregistrat de ALiI, h. 141 din Noselo alături de *travår* ‘idem’ (< cr. *trava* ‘iarbă’). Termenul de la Noselo poate fi o „traducere” sau un semicalc după cr. *travar*, mai ales că în română sufixul *-ar* este accentuat.

Analizabile în cadrul istroromânei sunt: *båčvar / bărčvar / bâţvar* ‘dogar’ < cr. *bȁčvar* ‘idem’, cf. însă şi ir. *bačva / båčva / båčvę* ‘butoi, putină’ < cr. *bȁčva* ‘idem’; *bålegar* (Bârdo, Scubici) ‘gândac negru de bălegar’ (< cr. *balegar*), cf. însă şi dr. *bălegar* şi ir. *bålega* ‘balegă’, probabil un cuvânt de origine autohtonă (Brâncuş 1983: 34–35), *bóşcar* (Suşnievița) ‘pădurar’ (< *boşca / bosca* ‘pădure’ < cr. *boška* ‘idem’ < it.; *candelår* ‘sfeşnic’ (< cr. *candèlār* < it. *candelara*), cf. şi ir. *candela /candelę* ‘lumânare’ (< cr. *candela*, it. *candela*); *jåbar* ‘şorecar comun’ (Buteo buteo) (< cr. čakavian *žabar* ‘idem’ < cr. *žaba* ‘broască’), cf. şi ir. *jåba* ‘broască’.

Puşcariu 1926: 208 menţionează, după listele lui Bartoli, următorii termeni împrumutaţi din croată, derivaţi cu suf. *-ar*, termeni având sensul de ‘păstor’: *cońaru* ‘stăvar’ (< cr. *konjar* ‘idem’), *cravåru* ‘văcar’ (< cr. *kravar*, deşi *våkę* există), *ovčåru* ‘oier’ (< cr. *ovčar*), *volåru* ‘păzitor de boi’ (< cr. *volar*). După Byhan 1899 sunt înregistraţi termenii: *klutsár* ‘lăcătuş’ (< cr. *klučar*), *zidáru* (< cr. *zidar*), iar, după Kovačec 1971: 164, îi enumerăm pe următorii: *bicår* ‘măcelar’ (< cr. *bikar* ‘idem’), *bobnar* ‘rotar, dogar’[3], *pétľar* (Jeiăn), glosat ‘prosjak’, adică ‘cerşetor’, ‘sărac’, ‘nevoiaş, milog’[4], *strażår* ‘străjer, paznic’ (< cr. *stražar* ‘idem’ < *straža* ‘pază, strajă’).

Funcţia principală a sufixului *-ar / -år* constă în indicarea ocupaţiei legate de obiectul denumit de lexem: *bic-ar, boşc-ar, cârbun-ar* etc. În *furnigår* are sens colectiv, şi, din perspectivă istorică, şi în *peducľår*.

-AT (< lat. *-atus*), sufix-morfem cu ajutorul căruia se formează participiul de la conj. I, este întrebuinţat cu valoare substantivală: *rugåt* ‘rugăminte, rugăciune’,

[2] Cr. *ušlivac* ‘păduchios’ < cr. *uš* ‘păduche’ + suf. adj. *-liv-* + *-ac* (< sl. *ьсь*).

[3] În Kovačec 1998: 39, glosat prin cr. ‘kolar’, este explicat prin germ. *Wagner*, deşi mai aproape atât din punct de vedere fonetic, cât şi din punct de vedere semantic este germ. *Buttner* ‘dogar, butar’.

[4] Etimonul cuvântului ir. *pécľar / pétľar* îl reprezintă însă cr. *peltjar = pekljar = pétljar* (Istria), care, după Skok 1972: 652, ar fi un împrumut din germ. *Bettler* ‘cerşetor’.

BDD-A15304 © 2011 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.75 (2026-11-03 06:02:53 UTC)

sculåt ‘înviere’, dar şi adjectivală: *secåt* ‘uscat’, *spiråt* ‘spinos’. Interesant este derivatul *suptå* (< *supt*, participiul lui *suje* + suf. verbal de conj. I, *-a*), cu sensul ‘a alăpta’.

-Ę (< *-e̯a* < lat. *-ella*) formează feminine de la masculine, având şi valoare diminutivală: *cârę́* (< **cârę̯a*) ‘cățea’ (Jeiăn) (< *câre* ‘câine’< lat. *canem*).

-A, cu aceeaşi valoare, îl găsim în *breca* (sud) ‘cățea’ (< *brec* ‘câine’ < cr. dial. *brǻk* < it. *brac* ‘câine de vânătoare’).

-EL (< lat. *-ellus*) a fost înregistrat de Maiorescu 1900 în *copăcel* (Jeiăn) şi *coşel* ‘cocoşel’. După Puşcariu 1926: 209 ambele forme sunt suspecte, deoarece dacoromânesculu *-el* în istroromână trebuia să-i corespundă *-ę́*: cf. ir. *vițắ* ‘vițel’ (< lat. *vitellus*), la care se poate adăuga [n.n. V.F.] şi *furîć́* , pl. *furîć́el*’ ‘buboi, furuncul’ (< **furicellus* < lat. *furus* ‘hoț’ + *-icellus*, cf. lat. *furunculus, *furuncellus*).

-OŃ, -OŃE (< lat. *-oneus, -onea*), sufix moțional, formează feminine de la masculin: *lupóńe* ‘lupoaică’ (< *lup* < lat. *lupus*), *ursóńe* ‘ursoaică’ (< *urs* < lat. *ursus*), concurat însă de *-iță / -iță* (< cr. *-ica*): *lupița* ‘lupoaică’, *ursița* ‘ursoaică’. Sufixul masculin *-oń* îl găsim cu sens moțional în *strigóń* (în textele lui Puşcariu notat *strigon*) ‘strigoi’ (< *striga*) şi în *guscon* (AliI 564) ‘gâscan’ (< *gusca* ‘gâscă’ < cr. *guska*).

-UȚ (< lat. *-uceus*), cu valoare diminutivală, îl găsim în *capúț* ‘căpşor’ (< *cap* + *-uț*), *barbúț* ‘bărbie, barbă’ (< *bårba / bårbę* ‘barbă, bărbie’), *calúț* (< *cå(l)* + *-uț*). Puşcariu 1926: 208 precizează că *-uț* s-a păstrat numai în *barbúț* ‘barbă’ (fără sens diminutival) în Susnievița şi Noselo, dar sufixul a mai fost înregistrat ulterior de Cantemir 1959: 160 în *caluț* ‘omidă’ şi în *capuț* ‘căpşor’.

-UŞ, -UȘA, sufix moştenit probabil din substrat (Brâncuş 2007: 56), a fost înregistrat în Noselo şi Sucodru în: *kərpušɛ*, respectiv *kərpuša*, cu pl. *kərpuše* (ALiI 920) < cr. *krpùša* ‘căpuşă’, care reprezintă rezultatul unei contaminări între rom. *căpuşă* şi cr. *krlja, krpele*, cu sensuri asemănătoare. Rom. *căpuşă* < *cap* + *-uşă* (cf. şi alb. *këpushë*). După Skok 1972: 204, cr. *krpelja* < *krlja* f. (goveda i ovcija = bovine şi ovine – n.n. V.F.), însemnând 1. tabanus bovinus, 2. melophugus ovinus, provine din *krljep*, prin metateza *l-p*, cum o dovedeşte *krpuša* < *krp* + *-uša*. În ceea ce-l priveşte pe rom. *căpuşă*, Skok 1972: 211 s.v. *krpuša*[1], admite că termenul nostru, păstoresc prin excelență, provine din **cap* derivat cu suf. *-uş / -uşă* (cf. şi alb. *këpushë*), de origine ilirică, fără să excludă şi un suf. slav *-uša*.

-UŞOR (< *-uş* + *-or*) se găseşte într-un singur derivat: *oşor* ‘ou’, ‘testicul’, apărut probabil pe vremea când *u* semivocalic din *ou̯* (> *ov*) nu se consonantizase încă: *ou̯şor* > *oşor*[5].

O serie de sufixe cunoscute de dacoromâni, cândva uzuale şi în istroromână, au fost înregistrate numai în antroponimie şi toponimie, şi astăzi ele nemaisimțindu-se ca elemente derivative. După materialul strâns de Popovici 1914:

[5] După Graur 1970: 225, *-ş-* din *-şor* (acesta fiind mai vechi decât *-işor*, *-uşor*) e un element sufixal „care face parte din diverse sufixe diminutivale româneşti şi a cărui origine pare a fi foarte veche” (Brâncuş 2008: 260).

BDD-A15304 © 2011 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.75 (2026-11-03 06:02:53 UTC)

35–42 şi de el însuşi, Puşcariu 1926: 207 le înşiruie pe următoarele: ***-ala*** şi ***-alo***: *Piscala, Puţalo;* ***-ån***: *Belån, Borocån, Mişån*, iar din textele culese de el: *Beneţån, Dvoi̯ån* şi *Borocån*[6]; ***-åş***: *Vidåš* (alături de *Vida*), în textele lui Puşcariu *Vidås*; ***-eş***: *Beleş, Måleş, Pikeş* (nume de berbeci); ***-ilă***: *Trohilă*; ***-iş***: *Petriş*; ***-otă***: *Bacotă*; ***-ul'a***: *Givuľa, Slavuľa, Şarúľa* (toate nume de oi)[7]; ***-uş***: *Plavuşa* (vacă), *Biluşa* (oaie), *Mărcuşa* (oaie).

De origine slavă (croată) sunt următoarele sufixe:

-ALNIC (< sl. *-alnik*): *pişalnic* 'băşică' (Jeiăn) < *pişå* (< lat. *pissiare*) + *-alnic*.

-CĂ, -KĘ (< sl. *-ka*) formează feminine de la masculine: *puľkę* 'puică' (< *puľ* 'pui', 'pasăre' < lat. *pulleus*). Ir. *porca / porkę* 'scroafă' îl continuă pe lat. *porca* 'idem', cf. şi dr. *poarcă* 'idem'; cf. şi it. *porca* 'idem'.

-EŢ / -ĂŢ / -ÂŢ (accentuat şi neaccentuat) (< cr. *-ac* < sl. *-ьcь*). Cu ajutorul sufixului *-âţ /-ăţ / -eţ* este identificat cel care îndeplineşte o funcţie, care este posesorul unei calităţi sau care are o anumită origine locală: *hlapâţ / hlåpâţ / hlapăţ* 'om de serviciu, slugă' (< cr. dial. *hl̈apac* < cr. *hl̈ap* < sl. com. **chlopъ* 'rob' – Skok 1971: 671, s.v. *hl̈ap*), *lovâţ / lovăţ* 'vânător' (< cr. *lovac*, cf. şi ir. *lov* 'vânătoare' < cr. *lov* 'idem'), *(t)calâţ / cåleţ* (Jeiăn) 'ţesător' (< cr. *tkalac* 'idem'): *cåleţu târliţę ali ţ́ese pânza* (Kovačec 1998: 45), *starâţ* 'bătrân, moşneag' (< cr. *starac* 'idem') (Jeiăn). Sufixul mai indică originea locală sau etnică a cuiva: *jei̯åneţ*, pl. *jei̯ånţi* 'locuitor al satului Jeiăn' (< cr. *žejanec; žejanci*), *munăţ*, pl. *munţi* 'locuitor al satului Mune' (< cr. *munac; munci*), *lovrånâţ*, pl. *lovrånţi* 'locuitor din Lovran' (< cr. *lovranac; lovranci*), *bosanaţ*, pl. *bosanţi* 'bosniac' (< cr. *bosanac; bosanci*), *dalmatinaţ*, pl. *dalmatinţi* 'dalmat' (< cr. *dalmatinac; dalmatinci*), *sârbi̯ånaţ*, pl. *sârbi̯ånţi* 'sârb' (< cr. *srbijanac; srbijanci*), *slovenăţ*, pl. *slovenţi* 'sloven' (< cr. *slovenac; slovenci*) etc.

-IČ / -IT / -IŢ (< cr. *-ić*) derivă diminutive de la masculine şi neutre: *arelič* 'ineluş' (< *arel* 'inel' < lat. *anellus*), *asirič / asiriţ* 'măgăruş' (< *åsir* 'măgar' < lat. *asinus*), *bovič / boviţ* 'juncan, tăuraş' (< *bov* < *bo(u)* < lat. *bovus*), *calič / caliţ* 'mânz' (< *cå(l)* < lat. *caballus*), *capiţ* 'căpşor' (< *cåp* < lat. *caput*), *caprič* 'ied' (< *cåpra* 'capră' < lat. *capra*), *carelič* 'căţeluş' (< *căre* 'câine' < lat. *canem*), *corbič* 'corb mic' (< *corb* < lat. *corvus*), *cuţitič* 'cuţitaş' (< *cuţit* < lat. *cotitus*), *fokič* 'foc mic' (< *foc* < lat. *focus*), *i̯edič / i̯adič* 'ied' (<*i̯ed* < lat. *haedus*), respectiv formă contaminantă între *i̯ed* şi împrumutul croat *jarič* 'idem' (< *jarič* < *jarac*

[6] După Kovačec 1971: 164, sufixul *-ån*, indicând ocupaţia sau apartenenţa, ar putea fi cu greu separat din punct de vedere sincronic. Această separare, continuă Kovačec, „şi-ar găsi o justificare, doar în câteva substantive, care, în plus, nici nu sunt prea frecvente (*câršťån, gvard-i̯i̯-ån, istri̯-ån, meric-ån, tali̯-ån*) şi care pun în lumină sufixul, în general, prin intermediul părţii croate a conştiinţei lingvistice bilingve. Alte substantive, ca *partizån, župån, baršľån*, nu sunt analizabile din punct de vedere sincronic".

[7] Creat pe teren ir. trebuie să fie *minţuľe, -a* 'mincinos' (< *minţi* + *-uľa*): glosat de Kovačec 1998: 117, prin cr. 'lažac': *aşål' minţuľe şi pocvariţ omir* = oameni aşa mincinoşi şi destrăbălaţi: cr. *takvi lačci i pokvareni ljudi*.

BDD-A15304 © 2011 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.75 (2026-11-03 06:02:53 UTC)

‘ţap’), *junkič / junkiţ* ‘juncan’ (< *junc* < lat. *iuvencus*), *l’epurič* ‘iepuraş’ (< *l’epur* < lat. *lĕporem*), *merič* ‘mărul lui Adam’ (< *mer* < lat. *melum* = malum), *mikič*, adj. ‘mic, micuţ’ (< *mic* < lat. *micus*), *muntarič*, dimin. de la *muntar* ‘putinei’ *mńelič* ‘noatin’ (< *mńe(l)* < lat. *agnellus*), *perič* ‘perişor, puf’ (< *per* < lat. *pĭlus*), *pičorič* ‘picioruş’ (< *pičor* < lat. **peciolus*), *porkič / porkiţ* ‘purcel’ (< *porc* < lat. *porcus*), *puľič /puľiţ* ‘pui de pasăre’ (< *puľ* ‘pui, pasăre’ < lat. *pulleus*), *pumnič*, dimin. de la *pumăn* ‘pumn’ (< lat. *pugnus*), *scandič / scandiţ / scandit”* ‘scăunel, măsuţă’ (< *scând* < lat. *scamnum*), *viţelič*, dimin. de la *viţé(l)* (< lat. *vitĕlllus*) etc.

Puşcariu 1926: 207 a notat după diversele izvoare următoarele formaţii: *mladić* ‘tânăr, fecior’ faţă de *mlâd*, *fečoriću* (Jeiăn, Suşnievița), *fetiću* (*„čela micu se ziče fetiću”*), *cozliću* ‘ied’ (< cr. *kozlić* ‘idem’), *mjelić* ‘miel mic’, *calić* ‘căluţ’, *clopotić* ‘clopoţel’, *porkić* ‘purcel’, *puľić* ‘păsărică’, *mikić* ‘micuţ’, care apare întărit printr-un nou *-ić*: *mikicic* (= *mikiţiţ*) şi numai prin formă diminutivală: *čaturiću* (Grobnic) ‘tăciune’, pierzându-se *čaturu* < *tačuru* (< lat. *titionem*), prin metateza *t–č* > *č–t*.

Kovačec 1971: 163, notează următoarele derivate: *armarič* ‘dulăpior’ (< *armar*), *motorič* ‘motoraş’ (< *motor*), *l’epurič* ‘iepuraş’ (< *l’epur*), *scandič* ‘scăunaş’ (< *scând*), adăugând că în sud (uneori şi în Jeiăn), morfemul *-ić* prezintă alomorful *-it”*: *fečorit”* (în Jeiăn), *conit”* ‘căluţ’ (< *coń* ‘cal’) (numai în Jeiăn), *mladit”* (numai în sud), *pomåi̯it”* (numai în sud) ‘(luna) iunie’(< *po- måi̯* ‘mai’ + *-it”*). În Suşnievița avem în loc de *-ič*, *-it”, -iţ*: *caligeriţ* ‘pantofar, cizmar’ (< cr. *kaliger* ‘pantofar’). Tot Kovačec 1971: 104 precizează că „la unele substantive morfemul de derivare nu mai este simţit ca unitate aparte, ci ca o parte componentă a lexemului: *bozit”, mladit”, conit”*, adică sufixul nu mai îndeplineşte rolul de modificator diminutival, el formând cu lexemul de odinioară *bož- (bog-), mlad-, coń-* o unitate lexicală indestructibilă”.

-IIE (*-i̯i̯-e*) (sl. < *-ija*) indică locul destinat pentru desfăşurarea unor activităţi: *covačii̯ê / covaţii̯e* ‘fierărie’ (< *covač* ‘fierar’), *fabreri̯e* ‘fierărie’ (Suşnievița) (< *fabro* ‘fierar’ < it. *fabro* ‘idem’ + *-ărie*), *cuscri̯e* ‘înrudire prin alianţă între părinţii a doi soţi’ (< *cuscru* < lat. *consocer*). Direct din croată este împrumutat *bogati̯e* ‘bogăţie’ (< cr. *bogatija*), faţă de *bogåt* (< v. sl. *bogatŭ*).

-IŢA / -IŢĘ (< sl. cr. *-ica*) are mai multe valori:

a) sufix moţional, ajută la formarea femininelor de la masculine: *corbiţę* ‘femela corbului’ (< *corb* < lat. *corvus*), *l’epuriţa / l’epuriţę* ‘iepuroaică’ (< *l’epur* < lat. *lĕporem*), *lupiţa* ‘lupoaică’ (< *lup* < lat. *lupus*), *ursiţa* ‘ursoaică’ (< *urs* < lat. *ursus*), *medvidiţa* (în sud) ‘ursoaică’ (< cr. *medvijedica*), *fraı̯eriţę* ‘logodnică’ (< *fråı̯år* ‘logodnic’ < germ. *Freier*), *gospodariţę* ‘gazdă, gospodină’ faţă de *gospodår*, *ţesariţę* ‘împărătească’ faţă de *ţesår* ‘împărat’.

b) sufix diminutival, formează diminutive de la substantivele feminine: *åsiriţa* ‘măgăriţă’ (< *åsira* ‘măgăriţă’ < lat. *asina*), *i̯epiţę* ‘mânză’ (<*i̯åpę / i̯åpa* < lat. *equa*), *caderíţę* ‘căldăruşă’ (< *cadę́re* ‘căldare’ < lat. *caldaria*), *calíţę* ‘potecă, cărare (a părului)’ (< *cåla* ‘potecă de munte bătută de turme, cărare’, dimin. de la

BDD-A15304 © 2011 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.75 (2026-11-03 06:02:53 UTC)

cåle (< lat. *callis, -em*), *cupiţę* ‘cană mică, cupă mică’ (< *cupa*), *lę́mniţę / lę́mniţa* ‘copăcel, surcea, aşchie’ (< *lemăn* ‘lemn’ < lat. *lignus*), *limbiţę* ‘omuşor’ (cf. şi în Transilvania *limburuş* şi în ar. *limba ţea mica, limbăriţă*), *linguriţę* ‘linguriţă’, ‘omuşor’, ‘cavitate mai sus de stern, lingurea’ (< *lingura* < lat. *lingula*), *fetiţa / fetiţę* ‘fetiţă’ (< *fęta / fętę* ‘fată’ < lat. *feta*), *frajiţa* ‘căpşună’, ‘fragă’ (< *fraj* s.m. *fraje* s.f. < lat. *fraga*), *i̯ediţę / i̯ådiţa* ‘pui de capră’ (< *i̯åda* ‘iadă’ < lat. *haeda*), *merindiţa* ‘prânz, dejun’ (< *merindę* < lat. *merendam*), *mľåliţa / mľåliţę, mńåliţa* ‘mieluţă’ (< *mľå* ‘mia’ < lat. *agnella*), *notiriţę* ‘noatină’ (< *notira* ‘noatină’), *ocľíţe* ‘ochişori’ (< *ocľu*, orientat după cr. *očice*), *oľíţę / oliţa* ‘oală mică’ (< *olę* ‘oală’), *oličíţa* ‘cană, ulcică’ (< *olę* + *-ičiţa*), *porkiţę* ‘purcea, purceluşă’ (< *porc* ‘porc’ sau *porca / porkę*) ‘scroafă’ < lat. *porca*), *puľíţę / puľiţa* ‘pui de pasăre’ (< *puľ* ‘pasăre’ < lat. *pulleus*), *uşiţę*, dimin. de la *uşe* ‘uşă’ (< lat. *ustia*, pl. lui *ustium*), *viţeliţę / viţeliţa* ‘viţea’ (< *viţę(l)* + *-iţa*).

c) nume de agent, numai în derivatul *koptorítse* ‘bucătăreasă’, presupune un *coptór* < lat. *coctorius, -a, -um*, cu orientare după cr. *pekaríca* (Puşcariu 1926: 208).

-INA / -INĘ (< cr. *-ina*). După Kovačec 1971: 164, cu ajutorul acestui sufix [*-in-a (-ín-a)*] se derivă cuvinte cu valoare afectivă, indiferent dacă este vorba de ceva simpatic sau de ceva antipatic, întrucât una dintre nuanţe reiese chiar din context, deci de la un cuvânt-bază: *båb-in-a, drac-ín-a, duh-(ov)-ína* ‘fantomă, stafie’, *ţigan-in-a, fét-in-a* ‘fată de măritat’, *féčor-in-a* ‘flăcău de însurat’. Relativ frecvent, el ajută la derivarea unor augmentative, însă valoarea lor augmentativă este cel mai adesea slab reprezentată şi, în acest caz, alături de substantiv stă, în mod obişnuit, şi adjectivul *måre*, în special în sud: *(måre) dråginę* ‘vale, depresiune (mare)’ (< *draga* ‘vale mică’ < cr. *drȁga* ‘idem’), *o (måre) gredinę* ‘o grindă mare (din lemn)’ (< *grędę* ‘grindă (de lemn)’ < cr. *greda* ‘idem’), *γråština* ‘grindină mare’ (< *γråška* ‘grindină’, ‘piatră’), *o (måre) škuľíńę* ‘groapă mare, gropan’ (< *şcuľa / şcuľe* ‘gaură’), *o (måre) cå̯i̯bíńe* ‘colivie mare’ (< *cå̯i̯bę* ‘colivie, cuşcă’). Într-o serie de cazuri, cuvintele care conţin sufixul *-in-a* sunt lexicalizate din punct de vedere sincronic, ele nemaifiind simţite ca derivate: *copina / copinę* ‘claie mare de fân’, faţă de *copa* (întrebuinţat foarte rar), *módrina* ‘haină femeiască, fără mâneci, (lungă) până la genunchi’, *t”avkina* ‘stăncuţă’, alături de *t”avka* ‘stancă, ceucă, stăncuţă’.

După aprecierea lui Kovačec 1971: 164, un număr relativ mare de substantive au numai formal acest sufix, în sensul că lexemele cu care se combină acesta nu se mai întâlnesc nicăieri, fiind împrumutat de-a gata din čakaviană: *mȁrţinę* ‘mortăciune, mârţoagă’, *gârmľåvina* ‘tunet prelung’, *búbina* ‘insectă’[8], *bȁrstina* ‘creangă’ (< *brst* ‘vlăstar, mlădiţă’), contribuind la dispariţia acestui morfem. Sufixul *-in-*, afirmă Kovačec 1971: 164, cere după el morfemul *-a*.

Rolul predominant al sufixului *-in-a* este de a forma augmentative. Iată câteva dintre acestea: *ârpinę / ârpina* ‘piatră mare, bolovan’ (< *ârpę / ârpa* ‘piatră’

[8] ALiI 397 înregistrează însă *buba* ‘insectă’.

BDD-A15304 © 2011 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.75 (2026-11-03 06:02:53 UTC)

< lat. *ripa*), *båbinę / båbina*, augmentativ de la *båba* (< v. sl. *baba*), *båtinę / båtina* ‘baltă mare, băltoacă’ (< *båtę / båta* ‘baltă’, de origine autohtonă (Brâncuş 1983: 35–37) cf. şi cr. *lokvetina* ‘idem’ < cr. *lokva* ‘baltă, băltoacă’), *boskinę / boşkinę* ‘pădure mare’ (< *boskę / boşkę* ‘pădure’), *cålina* augmentativ de la *cå(l)* (< lat. *caballus*), *cårninę* (sud) ‘carne multă’; ‘om gras’ (< *cårnę / cårna*, cf. şi cr. *mesina* ‘idem’ < cr. *meso* ‘carne’)[9].

1.2. Sufixele adjectivale

Sunt puține în istroromână şi toate de origine croată:

-AST (< cr. *-ast*). În croată *-ast* este un sufix adjectival cu o frecvență foarte ridicată indicând culoarea obiectului de la care este derivat: cf. *golúbast* ‘taubenfarbig’ (< *golub* ‘Taub’, ‘porumbel’), *jastrèbast* ‘geierfarbig’, ‘pestriț’ (< *jastreb* ‘erete, uliu’), *läsast* ‘wieserfarbig’, ‘de culoarea nevăstuicii’ (< *lása* hipocor. de la *lásica* ‘nevăstuică’). Derivatele cu *-ast* de la adjectivele care denumesc culori indică o asemănare (cf. *-kast*) în sensul germ. *-lich* (*rötlich* ‘roşiatic’): *morȁst* şi *mor* ‘dunkelblau’, ‘albastru închis’, *òkruglast* ‘rotund’ (< *òkrugao*, fem. *okrugla* ‘rund’, ‘rotund’), *sȉnjast* şi *sînj* ‘graublau’, ‘cenuşiu bătând în albastru’), *sȉvast* şi *siv* ‘grau’, ‘sur, cenuşiu, de culoare gri’ etc.

Sufixul *-kast* (< sl. com. *-ъk-astъ*) micşorează, diminuează culorile ca germ. *-lich* (*grünlich* ‘verzui’): *cȑnjkast (cȑnkast)* ‘schwärzlich’, ‘negruț’ (< *crn* ‘negru’), *crvenkast* ‘rötlich’, ‘roşiatic’ (< *crven* ‘roşu’), *sȕrkast* ‘bläßlich’, ‘cam palid, gălbior’ (< *sur* ‘blaß’, ‘palid, galben, spălăcit’ (Leskien 1914: 305–306, 315).

Derivatele istroromâne în *-ast*: *blåvast, -a* ‘azuriu, albastru deschis’ (Miheli) < *blåv* ‘albastru’, *blav* (Bârdo şi Suşnievița) < cr. *plav* ‘albastru’, influențat de lat. medieval *blavus*, it. *biavo*, cf. *blaviten*, f. *-tena* ‘plav’, ‘albastru’ (Skok 1971: 169, s.v. *blaviten*), *biličast* ‘blond’, var *briličast* (< cr. *bijeličast* ‘albicios’), *cafénast, -a* (Jeiăn) (ALiI 177) ‘cafeniu’ (< cr. *kafen, -a* ‘castaniu’, ‘brun’), cf. cr. čakavian *kafèna*, lit. *kafèni (-a, -o)* ‘de cafea, referitor la cafea’, *kafên* (Kosmet) (Skok 1973: 14 s.v. *kàhva*), *mutast* ‘mut’, *narančast, -a* ‘portocaliu’ (ALiI 177) < cr. čakavian *narančast*, lit. *narančast, -a, -o* < ir. *naranče / narånče* ‘portocală’ < cr. čak. *naranča* ‘idem’, *piriịast* ‘cenuşiu’ (ALiI 117, ALI 230) (< cr. *pȉr* ‘grâu moale, alac’), *rozast, -a* (ALiI 118) ‘roziu’ (< cr. čak. *roza* ‘roz’), *sivast, -a / -ę* ‘cărunt’ (< cr. *sȉvast* ‘idem’), ir. *siv* ‘puțin cărunt’ (< cr. *sîv*), *ştârbast, -ę* ‘ştirb’ (< cr. dial. *štrbast* (= škrbast) sau o contaminare între rom. com. **ştirbu* (cf. ar. *ştirbu*, dr. *ştirb*, megl. *ştârb* < sl com. *ščьrbъ* ‘mancus’ + cr. *škrbast* (despre dinți, măsele) ‘rupt, spart’, *jutcast, -a, -o* ‘gălbui’ (< cr. *žutkast, -a, -o* ‘idem’), cf. însă şi ir. *jut* ‘galben’ (< cr. *žut* ‘idem’) + *-kast*.

[9] Ir. *fåşina* ‘legătură (de lemne)’ e împrumutat direct din cr. *fašina* ‘idem’, iar acesta din it. *fascina* ‘legătură de lemne subțiri, nuiele’.

BDD-A15304 © 2011 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.75 (2026-11-03 06:02:53 UTC)

-AV (< cr. *-av*). Formează adjective de la substantive: *cărnav* ‘de carne’ (< *cårna / cårnę́*), *slinav* (Jeián) ‘bălos, mucos’: poate fi un împrumut direct din cr. *slìnav* ‘idem’ sau un derivat pe teren istroromân din *slina* ‘bale, muci’; *aşåv – aşåvę́*, în funcție adjectivală, este format după cr. *tako – takov* (Puşcariu 1926: 211)[10].

-LIV (< cr. *-ljiv*): *vintliv* ‘vântos’ < ir *vint* ‘vânt’ (< lat. *ventus*) + *-liv*.

-SKI, -SCA (< cr. *-ski, -ska, -sko* < sl. *-ьckъ*) derivă adjective de la nume de țări şi de popoare sau de la anumite oiconime: *dalmatinski* ‘dalmațian’ (< cr. *dalmatinski*), *monarski, monarsca* ‘marinăresc’ (< cr. *monarski, -a, -o* ‘idem’), *munski* ‘ca la Mune’ (< cr. *munski* < *Mune*), *talianski* ‘italienesc’ (< cr. *talianski* ‘idem’), *sârpski* ‘sârbesc’ (< cr. *srpski* ‘idem’), *țiribirski* ‘istroromânesc’ (< *țiribirii*, nume sub care sunt cunoscuți istroromânii), *partizanski* ‘de partizani’ (< *partizan*), *siromåski* ‘de sărăcime, referitor la sărăcime’ (< cr. *siromaski* < *siromah* ‘sărac’, cf. şi ir. *siromåh* ‘sărac’ (< cr. *siromah* ‘idem’), *rimski* ‘roman’, ‘ca romanii’ (< cr. *rimski* < *Rim* ‘Roma’), *rumunski* ‘românesc, româneşte’.

Propriul lor grai istroromânii îl numesc cu un adjectiv derivat de la toponim (oiconim): *žejånski* ‘pe jeiăneşte’ (< *Žejane*), *susńevski* sau *sušńevski* (< Suşnievița), *novošanski* (< Novoselo), *brijånski* (< Briani = Bârdo), adică ‘pe şuşnieveşte, novoşăneşte, brianeşte’ sau cu sintagme *(cuvintå) po* ‘pe’ *žejånsku*, (*ganɛ̨) po susńevsku* sau *sušńevsku, po novošånsku, po briånsku* etc. În satele din sud, istroromâna este numită *vlåški* ‘valahă’: *vlåškɛ limbɛ* ‘limba valahă’, *po vlåšku* ‘pe valahă’ (ALiI: 47).

1.3. Sufixele verbale

-VĘ (< cr. *-vati*) derivă verbe iterative în special de la verbe de origine latină (Puşcariu 1926: 210).

Forma sufixului este *-avę̨* pentru verbele de conjugarea I: *ascundavę̨* (< *ascunde*), *âmnavę̨* (< *âmna* ‘a umbla’), *ânmeţavę̨* (< *ânmeţå* ‘a învăța’), *ânsuravę̨* (< *ânsurå se*), *ântrebavę̨* ‘a întreba mereu’ (< *ântrebå*), *batavę̨* (< *båte*), *cadavę̨* (< *cadę́* ‘a cădea’), *căntavę̨* ‘a cânta (mereu)’ (< *căntå* ‘a cânta’), *cavtavę̨* (< *cavtå* ‘a căuta, a privi’), *cumparavę̨* (< *cumparå*), *ciravę̨* (< *cirå* ‘a cina’), *davę̨* (< *då* ‘a da’), *lucravę̨* (< *lucrå*), *muncavę̨* (< *muncå* ‘a mânca’), *portavę̨* (< *purtå*), *spelavę̨* (< *spelå* ‘a spăla’) etc., mai rar pentru cele de conjugarea a III-a: *pl'erdavę̨* (< *pl'erde* ‘a pierde’), *scundavę̨* (< *scunde* ‘a ascunde’), *trecavę̨* (< *tręćе*), *vindavę̨* (< *vinde*) şi pentru un verb de conjugarea a IV-a: *viravę̨* (< *veri* ‘a veni’ < lat. *venio, -ire*); în toate celelalte cazuri sufixul este *-ivę̨*: *ămnestivę̨* (< *înmesti* ‘a îmbrăca’ < lat. *investio, -ire*), *cosivę̨* (< *cosi* < v. sl. *kositi*), *durmivę̨* (< *durmi* < lat. *dormire*), *ganivę̨* (în sud) (< *ganę̨* ‘a vorbi’ < cr. čakavian *ganati*),

[10] Kovačec 1998: 25 dă toate formele adjectivului de la Jeián: *aşåv, aşåva, aşåvo, aşål', aşåvę́* exemplificându-l în contexte: *aşåv svit'* ‘aşa lume’, *aşåva stvar* ‘aşa lucru’, *nuşte aşåvo* ‘aşa ceva’, *aşål' omir* ‘aşa oameni’.

BDD-A15304 © 2011 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.75 (2026-11-03 06:02:53 UTC)

igrivęi (< *igręi* ‘a juca’ < cr. *igrati*), *pecľivęi* (< *pecľęi* ‘a cerşi’ < cr. *petljati* < *pekljati* ‘a cerşi’), *pisivęi* (< *pisęi* ‘a scrie’ < cr. *pisati*), *pletivęi* (< *pleti* ‘a împleti’). În *morivęi* verbul se formează de tulpina indicativului prezent (*mor*), nu de la infinitiv (*muri* < lat. *morīre*). În câteva cazuri, verbul se formează de la substantiv: *voiskivęi* ‘a purta război’, derivat de la *voiskę* ‘război’ (< cr. *vojska* ‘idem’), *obedvęi* ‘a prânzi’ (< *obed* ‘prânz’ < cr. *obed* ‘idem’).

2. DERIVAREA CU PREFIXE

ĂN- (*ăm-, n-, m-*) / **ÂN-** este singurul prefix de origine latină după ce *des-* (< lat. *dĭs-*) a fost înlocuit cu *răs-* (< sl. *raz-*).

Ca prefix mort îl întâlnim atât în verbe cât şi în adverbe în cuvinte precum *ămnesti* ‘învesti’ (< lat. *investio, -ire*), *ămeťå* ‘învăţa’ (< lat. **invitio, -are*), *ănsurå se* ‘a se însura’ (< lat. **inuxorare*), *ănţinze* ‘încinge’ (< lat. *incingere*), *ănrenće* ‘înainte’ (< lat. *inabante*), iar ca prefix viu în *ăncľide* ‘închide’ (< lat. *includere*) în opoziţie cu *rescľide* ‘deschide’ (< lat. *discludere*), cu înlocuirea lui *des-* (< lat. *dĭs-*) cu *res-* (< sl. *raz-*). Alte verbe moştenite derivate în latină cu prefixul *in-* sunt: *ămflå* ‘a (se) umfla’ (< *inflare*), *ămpledecå* ‘împiedica’ (< *impĕdicare*), *ăniurbå (se)* ‘a (se) întâlni’ (< **inobviare*), *ă(n)căţå* ‘a (se) încălţa’ (< *incalciare*), *(ăn)cărcå* ‘încărca’ (< *(in)carricare*), *ăncľegå* ‘a (se) închega’ (< **incoagulare*).

Formaţii istroromâne sunt considerate de Puşcariu 1926: 204 *ănmiså* ‘a visa’ şi adverbele *ănpoi* ‘apoi’, *ămprevåle* ‘pe jos’, *ănzdolu* ‘la vale, în jos’, *o̯nnǫzat* ‘înapoi’ (Weigand 1895: 3/10).

În câteva cuvinte de origine italiană, prefixul italian *in-* a fost românizat în *ăn-*: *ănamuręi* (< *inamorare*), *ănpunto* (alături de *inpunto*), *ănfati* (alături de *infati*) ‘de fapt’. Tot aici se încadrează şi *ămbatire* ‘a întâlni’ (< ven. *imbaterse*, it. lit. *imbatersi* ‘idem’), *ămpaketéi* ‘împacheta’ (< ven. *impachetàr*, it. lit. *impacchetare* ‘idem’), *ăncargéi* ‘a încărca’ (< ven. *encarigàr* ‘idem’), *ăncoléi* ‘a încheia’ (< ven. *incolàr*, it. lit. *incollare* ‘idem’), *ămbarkéi* ‘a (se) îmbarca’ (< ven. *imbarcàr*, it. lit. *imbarcare* ‘idem’), *ânteligentân, -tna* ‘inteligent’ (< cr. *inteligentan* < it. *intelligente*), *ânternaţiie* ‘internare’ (< cr. *internacija*).

În *ăncruni* ‘încununa’, alături de *ocruni*, are loc substituirea prin *ăn-* (< *in-*) a prefixului slav (mai exact croat) *o-*, pe care o întâlnim şi în *oducľåt* ‘deochiat’, devenit *nducľåt*, iar în *ăncompańęi* ‘a însoţi, a acompania’ (< it. *acompagnare* ‘a însoţi, a întovărăşi’) avem a face cu înlocuirea prefixului italian *a-* cu ir. *ăn-* (< lat. *in*). Acelaşi fenomen îl întâlnim şi în *âmpregní* ‘a înjuga, a înhăma’ (despre boi şi vaci): *âmpregni boii ili cåľi*, în care prefixul cr. *u-* din *upregnuti* ‘idem’ a fost substituit cu *âm-* sau în *ândebeli se (ânândebeli se)* ‘a se îngrăşa’ (< cr. *debeljati se* ‘idem’). Sinonim cu *âmpregní* este *âmpolovi (mpoloví)*: *âmpolovi doi boi; âmpolovi påtru cåpure de boi si mére ară* ‘a înjuga patru capete de boi să meargă să are (la arat)’ (Kovačec 1998: 29) pentru care cf. cr. *upola* ‘pe jumătate’, *poloviti*

BDD-A15304 © 2011 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.75 (2026-11-03 06:02:53 UTC)

‘a împărți în două părți egale’, antonimul lui *respolovi* ‘a dejuga, a deshăma’ (< cr. *raspoloviti* ‘a tăia, a rupe, a frânge, a crăpa în două’).

După Puşcariu 1926: 204, în câteva cazuri avem a face cu fenomenul de decompoziție analogică a derivatelor cu prefixul *ăn-*: *trebå* alături de *(ă)nrebå*, *truşe* ‘curte’ < *ăntruşa*, analizat greşit în *ăn* + *truşa*, *carcå* alături de *(ă)ncarcå* dacă nu o fi vorba de păstrarea lat. *carricare* (cf. ar. *cărcare*), *âncârţęį* ‘încărca’ (< *ân-*+ *cârţęį*) alături de *cârţęį* ‘idem’ (< cr. *krcati*‘a încărca un vapor’).

De origine slavă (croată) sunt următoarele prefixe:

RES-, REZ- (sud) **/ RAS-, RAZ-** (Jeiăn) (< sl. *raz-*) a substituit pe *des-* (< lat. *dĭs-*) în *rascľide* ‘deschide’ (format după *raztvoriti*), *rescuț / rascuț* ‘desculț’ (< lat. *disculceus*), *resparti* ‘despărți’ (< it. *dispartire*), *rezlega* ‘dezlega’, *respoľå* ‘dezbrăca, despuia’ (< lat. *dispoliare*), precum şi în *rascarcå / rescarcå* ‘a (se) descărca’, *resgľeță* ‘dezgheța’, *resmaritå* ‘a divorța’, *respleti* ‘despleti’.

NE- (< sl. *na-*) are rolul de a nega ideea cuprinsă într-un cuvânt: *nepriįatel’* ‘duşmani, neprieteni’, *nețisni* ‘necurat’, *nemuşåte* ‘urâte, nefrumoase’. După Puşcariu 1926: 204, următoarele derivate consemnate de Glavina: *necunoscut, (din) nesrice* ‘din nefericire’, *pe nepravo* ‘pe nedrept’, *necriviţa* ‘nevinovăție’ sunt suspectate de traduceri din dacoromână. *Necunoscut, -a, necunoscuț, necunoscute*, adj. este confirmat de Kovačec 1998: 126, care îl dă în următorul context înregistrat în Jeiăn: *un om necunoscut*, glosat prin cr. ‘nepoznan čovek’. Acelaşi lingvist de la Zagreb îl notează şi pe *nesriče, -a*, s. f., tot din Jeiăn, în următorul text scurt: *ke ți se vå dogodi nesriče*, transpus în croată prin: ‘jer će ti se dogoditi nesreća’ (pentru că ți se va întâmpla o nenorocire). Ir. *nesriče* poate fi un împrumut direct din croatul *nasreča* sau poate fi format în interiorul dialectului din *ne* + *sriče* ‘noroc’ (< cr. *sriča* ‘noroc, fericire’).

Derivatul *nevreme* ‘noroc, fericire’ a fost notat de Burada 1896: 50.

PO- (< cr. *po-*) formează verbe perfective de la imperfective. Este unul dinte cele mai productive prefixe în istroromână, fapt dovedit, în primul rând, prin combinarea lui cu rădăcini româneşti iar, în al doilea rând, prin ataşarea la o rădăcină slavă (de ex. *pogledi* ‘a privi (câtva timp)’, *poblati* ‘a se murdări a se păta, a se mânji’) pentru care în limbile croată şi slovenă nu sunt menționate verbele corespunzătoare **poglediti, *poblatiti*, aşa încât verbele istroromâne pot fi considerate creații proprii idiomului istroromân (Klepikova 1963: 77).

Iată câteva derivate cu prefixul *po-* de la teme latineşti: *pocadę* ‘a cădea’ < *po-* + *cadę* (< lat. *cadere*), *pocirå* ‘a termina de cinat, a isprăvi cina, a cina atât până se satură cel ce cinează’ < *po-* + *cirå* (< lat. *cēnare*), *pocuperí* ‘a acoperi’ < *po-* + *cuperí* (< lat. *accoperīre*), *pofåce* ‘a face’ < *po-* + *fåce* (< lat. *facere*), *pofurå* ‘a fura’ < *po-* + *furå* (< lat. *furare*), *polegå* ‘a lega’ < *po-* + *legå* (< lat. *legare*), *pomędre* ‘a pleca’ < *po-* + *mędre* (< lat. *mergere*), *pomurí* ‘a muri’ < *po-* + *murí* (< lat. *morīre*), *poscapå* ‘a scăpa’, ‘a fugi’ < *po-* + *scapå* (< lat. **excappare*), *posculå* ‘a (se) scula’ < *po-* + *sculå* (< lat. **excubulare*), *poscutå* ‘a asculta’ < *po-* + *scutå* (< lat. *auscultare*), *posúje* ‘a termina de supt’ < *po-* + *suje* ‘a suge’ (< lat.

BDD-A15304 © 2011 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.75 (2026-11-03 06:02:53 UTC)

sugere), *posveľå* ‘a tunde primăvara oile în jurul ugerului, pe burtă şi sub coadă’ < *po-* + *sveľå* ‘a tuşina’ (< lat. *subiliare*), *poşteptå* ‘a aştepta puţin’ < *po-* + *şteptå* ‘a aştepta’ (< lat. **astĕctare* < *adspectare* = *expectare*), *potaľå* ‘a tăia < *po-* + *taľå* ‘a tăia’ (< lat. *taliare*), *potorče* ‘a termina de tors’ < *po-* + *torče* (< lat. *torquere*), *poučide* ‘a ucide, a omorî’ < *po-* + *učide* (< lat. *occidere*).

Derivate de la teme slave (croate): *pobroí* ‘a socoti, a număra’, alături de verbul simplu *broí* ‘a număra’, cf. şi cr. *pobròjiti*, *pocosí* ‘a cosi (câtva timp sau toată cantitatea de fân existentă pe fâneaţă’, alături de *cosi* (< v. sl. *kositi*), cf. şi cr. *pokositi*, *pogreşi* ‘a păcătui’, cf. şi ir. *zgreşi*, cf. şi cr. *pogriješiti*, *pobiti* ‘a arunca (la întâmplare) multe, toate’, alături de *biti* ‘a arunca’, cf. şi cr. *pobititi* etc. Kovačec 1998: 153, l-a notat şi într-un derivat de la un împrumut cu bază italiană: *poştimę̦į̦* ‘a se lăuda, a se făli’, ‘a se ridica pe sine, a se fuduli’ < *po-* + *ştimę̦į̦* (< it. *stimare* ‘a estima, a preţui’).

PRE- (< cr. *pre-*) a fost notat în *preşedę̦* ‘a se muta’ *pre-* + *şedę̦* ‘şedea’ (< lat. *sedere*), analog după sl. *preseliti*, iar în combinaţie cu *-na-*, în *prenamuncå se* (Jeiăn) ‘a mânca prea mult’ orientat după cr. *prenajesti* ‘idem’: *i̯o m-am prenamâncåt*, glosat de Kovačec 1998: 157 prin cr. ‘ja sam prenajeo’. Cu valoarea dr. *stră-* (< lat. *extra-*) a fost înregistrat de Glavina într-un derivat de la subst. *did*, pl. *dizi* ‘bunic’: *predizii* ‘moşii şi strămoşii’ (Puşcariu 1926: 206), respectiv de la *nono* ‘bunic’: *prenono, prenoni* (în sud) ‘străbunic, strămoş’: *nostri prenoni* în cr. *naši predjedovi* Kovačec 1998: 157) < cr. *pre-* + *nono* ‘bunic’ (< ven. *nono*, it. *nonno* ‘idem’).

PRI- (< cr. *pri-*) conferă derivatului un sens intensiv. Ataşat unor verbe de origine latină le preface în perfective cu nuanţa de sens „de tot”: *prisaturå* ‘a se sătura de tot’, *primuncå* ‘a mânca pe săturate’, *prifåče se* ‘a se preface’, *prinovi* ‘a schimba, a înnoi’, *prirugå* ‘a ruga, a implora’, *privinde* ‘a vinde de tot’.

ZA- (< sl. *za-*) (la Jeiăn) indică începutul unei acţiuni: *zamuri* ‘a se asfixia, a se sufoca’ (Cantemir 1959: 186) < *za-* + *muri* (< lat. *morīre*), *zaučide* ‘a ucide, a omorî, a tăia un animal’ < *za-* + *učide* (< lat. *occidere*), *zajucå* ‘a dansa’: *Şi muşki češti vor zajucå cu jenskele în ples* ‘şi bărbaţii aceştia vor dansa cu femeile la joc’ (Sârbu-Frăţilă 1998: 300).

ZE- (< sl. *za-*) (în sud) are uneori aceeaşi funcţiune ca *ăn- / ân-* (< lat. *in-*). Astfel, lui *rescopę̦į̦* ‘a dezgropa’ îi corespunde *zecopę̦į̦* ‘a îngropa’, lui *rescľide* ‘a deschide’ pe lângă *ănscľide* şi *zecľide* ‘a închide’ (după cr. *zaključati* sau *zatvoriti* ‘idem’). Imperfectivului *durmi* îi corespunde perfectivul *zedurmi* ‘a adormi’ care a luat naştere după ce a avut loc afereza lui *a-* (care a determinat omonimia cu *durmi*), prin adăugarea prefixului *za-*, care marchează începutul unei acţiuni, după analogia *spati – zaspati* (Puşcariu 1926: 206). *Zeplânje* < *ze-* + *plânje* (< lat. *plangere*) are sens incoativ marcând începutul unei acţiuni şi perfectivizează verbul. Iată şi alte verbe derivate cu *za-*: *zacântå* ‘a cânta’ < *za-* + *cântå* (< lat. *cantare*): *Ačia åu̯ jucåt şi s-a zacântåt* ‘aici au jucat şi s-a cântat’ (Sârbu–Frăţilă 1998: 400), *zacľemå* ‘a chema, a striga (pe cineva) în repetate rânduri, a face semn

BDD-A15304 © 2011 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.75 (2026-11-03 06:02:53 UTC)

să vină' < *za-* + *cl'emå* (< lat. *clamare*), *zajurå se* 'a se jura, a depune jurământ, a ruga implorând': *zajurât-m-am pre crižu lu domnu* 'm-am jurat pe crucea lui Isus' (Kovačec 1998: 222) < *za-* + *jurå* (< lat. *iurare*), *zalatrå* 'a lătra, a începe să latre, a scoate un lătrat' (Kovačec 1998: 220) < *za-* + *latrå* (< lat. *latrare*), *zalegå* 'a lega, a pune cătuşe (cuiva), a lega în fiare un condamnat' < *za-* + *legå* (< lat. *legare*), *zafarecå* 'a pune cătuşe, a lega cu fiare, cu lanțuri un condamnat' < *za-* + *farecå* (< lat. *fabricare*): *Şi prins-ăl-a e l-a zalegât (ali zafarecât) e l-a zecl'is* (Morariu 1928: 34) 'şi l-a prins şi l-a legat (sau ferecat, încătuşat) şi l-a închis', *zamačirå* 'a măcina' < *za-* + *mačirå* (< lat. *machinare*), *zaplânže* (Jeiăn): *atunče av nuşté zaplâns* 'atunci au început câțiva să plângă, atunci au izbucnit câțiva în plâns' (Kovačec 1998: 221) < *za-* + *plânge* (< lat. *plangere*), *zeplânje* (în sud) 'a începe să plângă' (Morariu 1928: 407): *Vire didu câse cruto jâlostăn şi zeplânje* 'vine moşul acasă foarte trist şi începe să plângă' < *ze-* + *plânje*.

3. COMPUNEREA

În ceea ce priveşte tipul de formare a cuvintelor, limba română, ca şi limbile romanice în general, recurge într-o măsură mai mare la derivarea cu sufixe şi mai puțin la derivarea cu prefixe şi la compunere (Ivănescu 1965: 31). Cât priveşte procedeul compunerii, româna (inclusiv dialectele sud-dunărene), în cadrul limbilor flexionare, se plasează la limita de jos (*ibidem*).

Dintre **substantivele** compuse moştenite direct din latină menționăm pe *mijlóc* (< *medius locus*) şi pe *primavęra* (Jeiăn) (< *primavera*).

Alte substantive compuse sunt rezultatul unor calcuri după croată sau după italiană: *supcuvet* (Jeiăn) 'antebraț' (< *sup* = sub + *cuvet* 'cot'), *dupa låkat* (Şcabici) 'antebraț' după cr. dialectal *podlaktica* < cr. *pod* 'după' + *laktica* (< *lakat* 'cot'), *sub låkât* 'antebraț' după cr. čakavian *podlàktica* < cr. *pod* 'sub' + *laktica* (< *lakat* 'cot'), *subočina* 'şold' (Bârdo) < *su(b)* + cr. *bočina* augmentativ de la *bôk* 'şold, şale, os iliac', *subårba* 'bărbie' după cr. *(pod) bradak* 'idem' < cr. *pod* 'sub' + *brada* 'barbă, bărbie', *supazuha / supazuhę* 'subsuoară' după cr. dialectal *podpàžuh*, *påma de pičor* 'talpă' după it. *palma del piede* 'idem', *riba de pičor* 'pulpă' (Grobnic, Costârcean) după it. *pisce de se cambe* 'idem', *įaboțița lu jeruncl'u* (Suşnievița) 'rotulă', sinonim: *čaşița de jeruncl'u* după cr. *čašica (na kolene)* 'idem' (*čašica* 1. dim. 'păhărel, păhăruț' (*čaša* 'pahar'). 2. (anat.) 'rotulă' (Frățilă 2002: 303–304).

Un caz interesant îl constituie ir. *prevåle* 'prăpastie' care lasă impresia că ar fi un subst. compus din prepoziția *pre* 'pe' (< lat. *per*) şi *våle* (< lat. *vallem*), el pare însă a fi rezultatul unei etimologii populare, etimonul adevărat constituindu-l cr. *provalija* 'prăpastie', care a fost apropiat de rom. *vale* 'vale'.

Şi alte substantive compuse s-ar putea datora unor calcuri: *viįu foc* 'jăratec', *viįe åpa* 'izvor', *dupa pumăn / dupa pumen* 'încheietura mâinii', *su(p)ocl'u* 'cearcăn'

BDD-A15304 © 2011 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.75 (2026-11-03 06:02:53 UTC)

(Jeiăn), *suocl'u* (Şcabici şi Costârcean), după cr. *pödočńak*, împrumutat în celelalte localităţi istroromâne (ALiI 139: 134).

Incapabilă de a forma cuvinte noi prin derivare, istroromâna a înlocuit prin perifraze o serie de adjective formate în dacoromână cu sufixul *-os* de la substantive denumind părţi ale corpului omenesc: 'pântecos' *(omu) cu fole måre*, 'ochios' *(omu) cu ocl'i mår*, 'năsos' *(omu) cu måre nås* (Frăţilă 2002: 306).

Şi pentru alte noţiuni legate de terminologia corpului, istroromâna se foloseşte de unele perifraze: *cåpu ănse ose, go os de mort om* (Jeiăn), *cåpu de mortu* (Jeiăn), toate denumind 'ţeasta', *peri de la ocl'u* 'geană', *şcul'iţa ăntre dinţ* 'strungăreaţă', *cårna (îa) de dinţ* (Jeiăn) 'gingie', *îå grosa cårne* 'pulpă', o parte dintre ele fiind calcuri după italiană sau croată: cf. it. *testa di morto* = cap de mort 'ţeastă', cr. *zubno meso* 'carne de dinţi', 'gingie' (< *zubni, -a, -o* 'de dinte, al dintelui' (< *zub* 'dinte, măsea') + *meso* 'carne' (Frăţilă 2002: 206).

Pentru 'miezul nopţii' se spune *pode nopte* (< cr. *po-* 'jumătate' + *de nopte*), iar pentru 'liliac' (zool.) *pul'ina de nopte* (< *pul'ina* augmentativ de la *pul'* 'pui, pasăre'), *po de pul' şi po de sorec* (Suşnieviţa), *po de pul' şi pode šoreč* (Noselo, Sucodru, Letai), *pode pul' şi pode soreč* (Tărcovţi, Zancovţi, Miheli, Costârcean) 'jumătate pasăre şi jumătate şoarece', *orbu soreč, soreču orbu* (Scabici), ultimul un calc după cr. dialectal *slipi miš* (< cr. *sljep, -a, -o* 'orb' + *miš* 'şoarece')[11].

Şi în locul unor substantive colective, derivate în dacoromână cu sufixe, în istroromână se folosesc tot perifraze. Astfel, în loc de 'desiş' se spune *γust códru* (Jeiăn), în loc de 'rarişte': *rı̯edåc códru* sau în locul unui adjectiv ca 'sprâncenat': *cu jånele mår*; pentru 'urechiat' se spune *cu mår urecl'i* (Jeiăn), iar pentru 'însorit': *pemíntu din sóre, pemíntu ăn sóre*.

Pronume compuse: *čeva / ţeva* 'ceva' < *če* (< *quid*) + *va* (< *volet*), *čireva / ţireva* < *čire / ţire* (< *quene*) + *va* (< *volet*), *čegod* 'tot, orice' (< *če* + *gŏd*)[12], *ţire-codăr-mi-ţe*[13] 'cineva', *čecodér / ţecodăr* 'cineva', *nuşcarle / nuşcårle/ nuscårle* 'cineva' (< *nu ştiu car(e)le*), *nuşţire / nuşčire* 'cineva' (< *nu ştiu ţire / čire*), *čela istu, ča ista, čel'i işti, čele iste* 'acelaşi, aceeaşi, aceiaşi, aceleaşi' (< *(a)čela istu, (a)ča ista, (a)čel'i isti, (a)čele iste*), *čela u̯atu, ča u̯åta, čel'i u̯åt, čele u̯åte* (< *(a)čelalaltu, (a)čalalta, (a)čel'ialţi, (a)čelelalte*) etc.

Numerale compuse: *amindoi* 'amândoi' (< lat. **ambidoi* < *ambidue*), *tustei* 'tustrei' (< *toţi* + *trei*), *tuspåtru* (< *tus* < (< *toţi*) + *påtru*).

Adverbe de loc formate cu particula *va* (< *volet*): *i̯uva* 'unde' (< *iu* (< *ibi*) + *va*), *cotrova* (< *cotro* (< *(in)contra ubi* + *va*), *iuvava* 'undeva' (< *iuva* + *va*), *depårte* (< *de* + *pårte*), *(a)prope* (< *a* (< *ad*) + *prope*), *dirént'e* (< *de* + *inabante*), *dirapoi̯* (< *de* + *înapoi*) etc.

[11] Vezi ALiI întrebarea 738 liliac, p. 342.

[12] Particulă (element component al unor pronume sau adverbe compuse): *ko god* 'fiecare, orice', *što god* 'fiece, orice, tot', *kakov god* 'de orice fel, oricum', *kad god* 'oricând, de câte ori', *koliko god* 'oricât' etc. (Tomici , DSR, p. 251).

[13] *Codăr / coder* variantă fonetică a lui *goder*, particulă regională a lui *god*; şi *godjer* (Tomici, DSR, p. 251).

BDD-A15304 © 2011 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.75 (2026-11-03 06:02:53 UTC)

Adverbe de timp: *åstez* (< *ista* + *die*), *åze* ‘azi’ (< *hac* + *die*), *asę́ra* ‘aseară’ (< *a* + *sę́ra*), *(a)ståra / (a)stårę* ‘de seară’ (< *asta* (< lat. *ista*) + *sę́ra / sę́rę*), *åteseŗa* ‘alaltăseară’ (< *åte* ‘altă’ + *sę́ra / sę́rę*), *că månt’e sę́ra* ‘alaltăseară’ (< *că* + *månt’e* (< lat. *magis abante*) + *sę́ra*), *åter* ‘alaltăieri’ (< *åte* (< *altă*) + *ier* (< lat. *heri*), *căteri* ‘răsalaltăieri’ (< *că* + *ater* < lat. *heri*), *presteier* ‘alaltăieri’ (< *preste* (< lat. *per extra*) + *ier* ‘ieri’ < lat. *heri*), *căte-măre* ‘răspoimâine’ (< *că* + *åte* + *măre* ‘mâine’ (< lat. *mane*), *cândgod* ‘oricând, totdeauna’ (< *când* < lat. *quando* + cr. *god*), *preste măre*, de fapt calc după cr. *prekosutra* ‘idem’ < *preko* ‘peste’ + *sutra* ‘mâine’), *dupa podne* ‘după masă’ (< *dupa* + cr. *podne* ‘amiază’ sau calc parțial după cr. *podle podne, popodne* ‘după amiază’), *månt’e zi* ‘alaltăieri’ (< *månt’e* (< lat. *magis abante*) + *zi*), *maį̯ månt’e zi* ‘răsalaltăieri’ (< *maį̯* + *månt’e zi*) etc.

Adverbe de mod: *cumva / cumvå* ‘cumva’ (< *cum* (< lat. *quomo(do)*) + *va*), *cumŋod* ‘oricum’ (< *cum* + partic. *ŋod* < cr. *gȍd*), *nuşcum* ‘cumva’ (< *nu ştiu cum*), *cătcodér* ‘oricât’ (< *căt* (< lat. *quantum*) + partic. *coder*), *căt ŋod* ‘oricât’ < *căt* + particula *ŋod*) etc.

Prepoziții: *despre* (< *de* + *spre*) ‘de pe’: *despre voz* ‘de pe căruță’, *despre câsa* ‘de pe casă’, *preste* ‘peste’ (< lat. *per extra*), *printru* ‘prin’ (< *per intro*): *neca nu se razbižes oile printru codru* ‘să nu se răspândească oile prin pădure’ etc.

Conjuncții (locuțiuni conjuncționale): *din că ke* ‘deoarece’, *samo se* ‘numai dacă’ (< cr. *samo* ‘numai’ + *se* (< lat. *se*), *de că* ‘de aceea’, *za či* ‘de ce, deoarece’ (< cr. *za* ‘din cauza’ + *či* (< *če*) < lat. *quid*) etc.

ABREVIERI

adj. = adjectiv; conj. = conjuncție; cr. = croat(ă); dial. = dialectal; dimin. = diminutiv; f. = feminin; germ. = german(ă); ir. = istroromân(ă); it. = italian(ă); lat. = latină; MN = Material Necartografiat; pl. = plural; sl. = slav(ă).

SIGLE ŞI ABREVIERI BIBLIOGRAFICE

ALiI = Goran Filipi, *Istrorumunjski lingvistički atlas. Atlasul lingvistic istroromân. Atlante linguistico istrorumeno*, Pula, 2002.

ALR II = *Atlasul lingvistic român*, publicat de Muzeul Limbii Române din Cluj sub conducerea lui Sextil Puşcariu. Partea a II-a (ALR II), vol. I: A. *Corpul omenesc, boale (şi termeni înrudiți)*. B. *Familia, naşterea, copilăria, nunta, moartea, viața religioasă, sărbători*. C. *Casa, acareturile, curtea, focul, mobilierul, vase, scule*, de Emil Petrovici, Sibiu, Muzeul Limbii Române, Leipzig, Otto Harrassowitz, 1940.

Bărdăşan 2009 = Gabriel Bărdăşan, *Elementul latinesc în lexicul dialectului istroromân* (teză de doctorat), Timişoara.

Brâncuş 1983 = Gr. Brâncuş, *Vocabularul autohton al limbii române*, Bucureşti, Editura Ştiințifică şi Enciclopedică.

Brâncuş 2007 = Gr. Brâncuş, *Studii de istoria limbii române*, Bucureşti, Editura Academiei Române.

BDD-A15304 © 2011 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.75 (2026-11-03 06:02:53 UTC)

Brâncuş 2008 = Gr. Brâncuş, *Studii de istoria limbii române*, Bucureşti, Editura Academiei Române.
Burada 1896 = Teodor T. Burada, *O călătorie în satele româneşti din Istria*, Iași, Tipografia Națională.
Byhan 1899 = Arthur Byhan, *Istrorumänisches Glossar*, în „Sechster Jahresbericht des Instituts für rumänische Sprache (Rumänisches Seminar) zu Leipzig", herausgegeben von dem Leiter des Instituts Prof. Dr. Gustav Weigand, Leipzig, p. 175–396.
Cantemir 1959 = Traian Cantemir, *Texte istroromâne*, Bucureşti, Editura Academiei.
CDDE = I.-A. Candrea, Ov. Densusianu, *Dicționarul etimologic al limbii române. Elementele latine. (A–Putea)*, Bucureşti, 1907–1914.
Frățilă 2002 = Vasile Frățilă, *Terminologia corpului omenesc în dialectul istroromân*, în idem, *Studii de toponimie şi dialectologie*, Timişoara, Editura Excelsior Art, p. 211–312.
Graur 1970 = Al. Graur, *Scrieri de ieri şi de azi*, Bucureşti, Editura Ştiințifică.
Ivănescu 1965 = G. Ivănescu, *Formarea cuvintelor în limba română*, în „Limba română", XIV, nr. 1, p. 31–37.
Klepikova 1963 = G. P. Klepikova, *Prefixul de origine slavă **po-** în dialectul istroromân*, în „Fonetică şi dialectologie", V, p. 69–81.
Kovačec 1971 = August Kovačec, *Descrierea istroromânei actuale*, Bucureşti, Editura Academiei.
Kovačec 1998 = August Kovačec, *Istrorumunjsko-hrvatski rječnik (s gramatikom i tekstovima)*, Pula.
Leskien 1914 = A. Leskien, *Grammatik der serbo-kroatischen Sprache. 1. Teil: Lautlehre, Stammbildung, Formenlehre*, Heidelberg, Carl Winter's Universit¯tsbuchhandlung.
Maiorescu 1900 = Ion Maiorescu, *Itinerar în Istria şi vocabular istriano–român*, ediția a II-a, publicată de Titu Maiorescu, Bucureşti, Editura Librăriei Socec.
Morariu 1928 = Morariu, Leca, *Lu fraţi noştri*. *Libru lu Rumeri din Istrie. Cartea Românilor din Istria. Il libro degli Rumeni Istriani*, Susńevița (Valdarsa) – Jeián (Seiane), Suceava, România, Editura Revistei „Făt-Frumos".
PEW = Sextil Puşcariu, *Etymologisches Wörterbuch der rumänischen Sprache.* I. *Lateinisches Element mit Ber±cksichtigung aller romanischen Sprachen*, Heidelberg, 1905.
Popovici 1914 = Iosif Popovici, *Dialectele române din Istria*. Partea I (*Referințele sociale şi gramatica*), Halle a.d. S.
Puşcariu 1926 = Sextil Puşcariu, *Studii istroromâne*, în colaborare cu Matteo Bartoli, A. Belulovici şi A. Byhan, II. *Introducere – Gramatică – Caracterizarea dialectului istroromân*, Bucureşti.
Sârbu–Frățilă 1998 = Richard Sârbu, Vasile Frățilă, *Dialectul istroromân. Texte şi glosar*, Timişoara, Editura Amarcord.
Skok 1971 = Petar Skok, *Etimologijski rječnik hrvatskoga ili srpskoga jezika*, vol. I, Zagreb, Jugoslavenska Akademija Znanosti i Umjetnosti.
Skok 1972 = Petar Skok, *Etimologijski rječnik hrvatskoga ili srpskoga jezika*, vol. II, Zagreb, Jugoslavenska Akademija Znanosti i Umjetnosti.
Skok 1973 = Petar Skok, *Etimologijski rječnik hrvatskoga ili srpskoga jezika*, vol. III, Zagreb, Jugoslavenska Akademija Znanosti i Umjetnosti.
Tomici 1998 = Mile Tomici, *Srpsko-rumunski rečnik, Dicționar sârb-român*, I, A–L, Timişoara, Savez Srba u Rumuniji.
Weigand 1895 = Weigand, Gustav, *Istrisches*, în „Jahresbericht des Instituts für rumänische Sprache (Rumänisches Seminar) zu Leipzig", herausgegeben von dem Leiter des Instituts Prof. Dr. Gustav Weigand, Leipzig, 2, p. 215–224.

BDD-A15304 © 2011 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.75 (2026-11-03 06:02:53 UTC)

LA FORMATION DES MOTS DANS LE DIALECTE ISTROROUMAIN

RÉSUMÉ

L'étude se propose de présenter les mots formés en istroroumain à l'aide des moyens internes (la suffixation, la préfixation et la composition). En istroroumain, il y a un nombre limité des mots formés à l'interieur du dialecte à l'aide des ressources propres. Parmi les causes de ce phénomène on retrouve: la nécessité réduite de mots nouveaux dans une communauté linguistique qui compte un petit nombre de parleurs et la possibilité d'une population bilingue (les istroroumains parlent leur dialecte, mais aussi le croate) d'emprunter à une langue seconde le mot nécessaire pour désigner une notion.

Universitatea de Vest din Timişoara
Facultatea de Litere, Istorie şi Teologie

BDD-A15304 © 2011 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.75 (2026-11-03 06:02:53 UTC)